

Лютнева сторінка журналу пропонує знайомство з життям та діяльністю українського педагога, письменника, мовознавця, громадського діяча

Івана Григоровича Верхратського

(1846 – 1919)

Іван Верхратський народився 26 квітня 1846р. в с.Вільне (нині Більче-Золоте Борщівського району Тернопільської області) у сім'ї священника. Коли Іванові минуло лише 2 роки, помер батько. Невдовзі мати з малолітніми дітьми переїхала до Львова, аби дати їм освіту. Успішно закінчивши «нормальну» руську «позсуїтську» школу, у 1857 р. він склав вступні іспити до академічної гімназії.

Навчаючись у гімназії, Верхратський написав свої перші замітки на природничі теми, збирав колекції трав, комах, записував власні спостереження. У той час на формування його світогляду мали твори П.Куліша, Марка Вовчка, І.Котляревського, «Кобзар» Т.Г.Шевченка, які з'явилися на початку 60-х рр. на Галичині. У 1868р. закінчив природниче відділення філософського факультету Львівського університету. Не маючи, окрім відмінних свідоцтв і старань змоги отримати стипендію для подальшої фахової освіти за кордоном, змушений вступити до служби вчительської в середніх школах. У 1868 – 1879рр. працював помічником учителя в гімназіях Дрогобича і Львова; від 1879р. і до виходу на пенсію у 1908р. – дійсним учителем у гімназії Станіслава (нині Івано-Франківськ), Ряшева (тепер Жешів у Польщі), в академічній гімназії Львова. Доля не дала змоги Іванові Верхратському присвятити себе лише науці, проте він не полишав своє захоплення й працюючи вчителем.

29 листопада 1919р. вчений помер. Його поховали у Львові, на Личаківському цвинтарі.

Спадщина І.Г.Верхратського налічує понад 200 наукових праць, художніх творів і підручників (перелік його публікацій до 1868р. укла

І.Левицький). Внесок невтомного й ерудованого голови Математично-природописно-лікарської секції НТШ у галузі термінології, діалектології, та орфографії є досить помітним. Початок його діяльності як ученого припав на 60-ті рр. У польському виданні з'явилася праця «Причинки до східнослов'янської фавни». Разом з цим провів велику лексикографічну роботу («Матеріали до словаря зоологічного», 1836р.). У 1864 р. видав перший випуск «Початків до уложення номенклатури і термінології природописної, народної». Про цю працю схвально відгукнулися філологи Ягіч, Брюкнер та інші. Потім вийшло з друку ще п'ять випусків, що містили чималий фаховий матеріал. Ф. Міклошич у статті «Порівняльна граматика слов'янських мов», написаній німецькою мовою, зазначав: «Початки...» І.Верхратського – «цінне збагачення малоруської лексикографії», «найбільш повне зібрання народних назв для явищ рослинного і тваринного світу». Набагато пізніше вчений умістив у збірнику НТШ статтю «Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми», де до латинських термінів подав народні назви.

Оскільки на той час бракувало друкованих підручників, І.Верхратський написав «Спис важніших виразів з руської ботанічної термінології і номенклатури з огляду на шкільну науку в вищих клясах гімназії» (1892р), де до українських термінів подав латинські й німецькі відповідники. Вийшли з друку його переклади «Ботаніки» (1873р.) й «Мінералогії» (1894р.) для початкових класів середніх шкіл. Потім вчений уклав і видав ілюстровану «Ботаніку» (1905р.) і таку ж «Зоологію» (1906р.) для початкових класів середніх шкіл. На 1906 – 1907рр. запланував видати ілюстровану «Мінералогію» та «Зоологію» для старших класів середніх шкіл. У 1909 р. вчений видав «Матеріали до орфографічного словника», які зараз зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника. У 1877р. І.Верхратський видав словник «Знадоби до словаря южноруського», в якому містилось 2500 слів, до деяких додано відповідники старослов'янською, латинською, грецькою, німецькою та санскритською мовами. У 1878 р. видано декілька праць німецькою мовою. Наприкінці ХІХ ст. вийшла з друку низка українських монографічних праць, в основному з вивчення діалектів. У всіх діалектологічних дослідженнях - чітка структура: спочатку автор поділив усі лексеми на говори з рухомим і сталим наголосом, потім проаналізував «Граматику», доповнив оповіданнями, повір'ями, приказками загадками. Автор прагнув усебічно описати особливості кожного наріччя (фонетичні, словозмінні, словотвірні й синтаксичні). Усвідомлюючи значення праць з історії мови, І. Верхратський видав низку додаткових матеріалів. Все це стало важливим джерелом для дослідження процесу формування української мови.

Верхратський завжди був у «вирі наукового життя» – брав активну участь у реформі гімназії, писав численні рецензії, аналізував літературні твори, дискутував на злободенні теми. Часто захищав вузькодіалектні, інколи власне й штучно утворені слова, що не могло бути загальноприйнятим; однак саме він відстояв право на такі сучасні слова, як «звіт», «стосунок» тощо. Праці І.Верхратського мають «історико-пізнавальне значення», відображають процес нормування української літературної мови.

Своєрідним підсумком наукової та громадської роботи вченого є написана в 1907р. чимала за обсягом і різноманітна щодо тематики стаття «Злобні видумки д-ра І.Франка», у якій І.Верхратський пояснював свою не завжди правильну та обґрунтовану думку щодо І.Франка, який інколи різко критикував свого вчителя, а також докладно розповідав про власний науковий і громадський шлях.

У доробку вченого є дослідження не лише з лексикології, діалектології, лексикографії, а й з публіцистики. У періодичних виданнях він виступав із численними статтями, у яких аналізував стан літератури, зосереджував увагу на змісті, мовленні. Неоціненна в справі національного виховання є одна з його перших мовознавчих статей «В справі народного язика». Вчений висловив злободенні й донині актуальні питання щодо вивчення української мови. У своїх статтях «В справі язиковій і деякі замітки про книжки для українського люду» і «Замітки язикові» зосереджував увагу читачів на історії нашого народу і формуванні українського правопису, вказував на важкі умови розвитку нашої словесності, доводив правильність певних слів, наводив низку думок про внормування літературної мови, пояснював вживання граматичних форм у різних говорах, обґрунтовував потребу в книжках для люду, аналізував значення поезії. І Верхратський постійно боровся за чистоту мови.

Протягом життя Іван Григорович Верхратський був відомим науковцем, громадським діячем, послідовним просвітителем культурно-національного життя свого краю, патріотом.

До уваги читачів!

Березнева сторінка щомісячного інтернет-журналу «Велетні української педагогіки» буде присвячена Софії Федорівні Русовій – видатному педагогу і громадському діячу, вірній і талановитій дочці України, яка присвятила своє життя творенню національної системи виховання і освіти